

Zaštitno istraživanje kasnosrednjovjekovnog groblja kod osnovne škole u Kočerinu

Maja Soldo
Široki Brijeg

Abstract: This paper presents the results of protective archaeological excavation, part of the late medieval necropolis located in Kočerin, Široki Brijeg, west Herzegovina. The research has been conducted in July 2015. Kočerin is known as a place with several medieval necropolises, indicating the dense population in the Medieval Ages. The oldest mention of name Kočerin is dated from 1404., inscripted at Viganj stećak.

Key words: Archaeological excavation, Kočerin, west Herzegovina, stećak (regionally distinctive tombstone) late Medieval Age

Projekt arheološkog istraživanja provela je udruga Stećak iz Širokog Brijega, a financiran je od strane Federalnog ministarstva kulture i športa, uz nadzor Odjela za kulturno-povijesnu baštinu Županije Zapadnohercegovačke. Unatoč tome što nisu istraženi svi stećci koji su zatečeni na ovoj nekropoli, donosi se pregled onih stećaka i grobova koji su istraženi. Lokalitet je registriran u Arheološkom leksikonu Bosne i Hercegovine, a spominje ga i Šefik Bešlagić u djelu Stećci – Kataloško-topografski pregled iz 1971.

Povijesno-geografski okvir

Kočerin je naseljeno mjesto u sastavu općine Široki Brijeg, udaljeno od njega 11 km prema zapadu. Problematikom toponimije Kočerina bavili su se brojni znanstvenici, od J. Dedijera, M. Vege, D. Mandića, A. Kraljevića, M. Šimundića.¹ Kočerin bi mogao označavati mjesto gdje su se nalazili kočaci, torovi, možda i štale. Posljednji koji spominje toponimiju Kočerina jest R. Dodig.² U srednjem vijeku naselje Kočerin nalazilo se u administrativnoj jedinici-provinciji-kotaru Blato (današnje područje općine Široki Brijeg), koje je

pripadalo župi Večenike-Večerići, jednoj od devet humskih župa. Ova je župa prvi put spomenuta u Barskom rodoslovu, koji datira iz sredine XII. stoljeća. Župa se spominje i u dubrovačkim spisima: 1280. godine u Dubrovniku je prodana Jurislava, robinja iz Večerića; prodaja robinje iz Večerića spominje se i 1300, a kao prodavači se spominju Bogdan Bratičić i Prodan Hreljkov iz Večerja (de Vecerio).³ Poznate su i dvije tužbe zapisane u Dubrovniku. Prvu je 1306. podnio Toma Držić i govori o tome da su mu na području župe Večerić oteli tovar robe, a drugu 1336. Premil, sin Dabiživa, koji je tužio Gojaka Vragogermeca jer mu je oteo stvari na području župe Večerića.⁴ U drugoj polovici 14. stoljeća spominju se i dvije osobe iz župe Večerić koje su primljene za dubrovačke građane u Malo vijeće: Nikola Pribinović 1391. i Dobrašin Pribinović 1398. godine.⁵ Župa Večerići se spominje i u povelji kralja Ostoje iz 1408, poveljama aragonsko-napuljskog kralja Alfonsa V iz 1444. i 1452. i povelji rimsko-njemačkog cara Fridriha III iz 1448.⁶

¹ Kraljević 1990, 52-54; Mandić 1960, 130; Vego 1961, 261; 1962, 12-13; 1978, 97; Šimundić 1988, 85-87; Dedijer 1909/1990, 75.

² Dodig 2004, 175-180.

³ Andelić 1974, 259-279.

⁴ DAD (Državni arhiv u Dubrovniku), Diverse Cancellariae, No 4, f. 75 i 97, No 11, f. 71, preuzeto iz Sivrić 1997.

⁵ Sivrić 2004, 17-22.

⁶ Sivrić 2004, 157-165.

Sl. 1. Google map, Kočerin, 2016.

Sl. 2. Zemljovid župe Večerić (Sivrić 2004)

Na Kočerinu, na lokalitetu Lipovci, pronađen je nadgrobnni spomenik Vignja Miloševića ili Kočerinska ploča koji datira iz 1404. godine. Važnost Kočerinske ploče je i u tome što Viganj ističe bosanske vladare od bana Stjepana do kralja Ostoje. Na Kočerinskoj ploči nalazimo i prvi spomen Kočerina, gdje ističe kako pokojnik leži

“na svom plemenitom pod Kočerinom”.⁷ Uz stećak Vignja Miloševića nalaze se još tri stećka za koje se pretpostavlja da bi mogli biti stećci Vignjeve obitelji. Arheološko istraživanje Vignjeva groba izvršeno je 1983. godine, a voditeljica istraživanja bila je arheologinja Vukosava Atanacković-Salčić uz suradnju s Anđelkom Zelenikom. Na dubini od 220 cm naišli su na dio poklopca kamenog sarkofaga u kojem su pronađene kosti dviju osoba. Nažalost, grob je opljačkan, što pokazuje oštećena bočna strana grobnice, kao i ispreturane kosti.⁸ Sam natpis sastoji se od 80 riječi pisanih u 25 redova. Na području Kočerina pronađeno je više nekropola, o čemu piše Vego 1964. u Glasniku Zemaljskog muzeja i Bešlagić, kako je već prije navedeno, što pokazuje naseljenost ovog kraja u srednjem vijeku.

Istraživanje

Ostaci nekropole koja se nalazi pored današnjeg školskog igrališta na Kočerinu istraženi su u ljeto 2015. godine, pod vodstvom arheologinje Maje Soldo, uz nekoliko studenata arheologije s Odjela za arheologiju Sveučilišta u Mostaru i lokalnih radnika. Na ovoj nekropoli zateklo se 9 grobnih

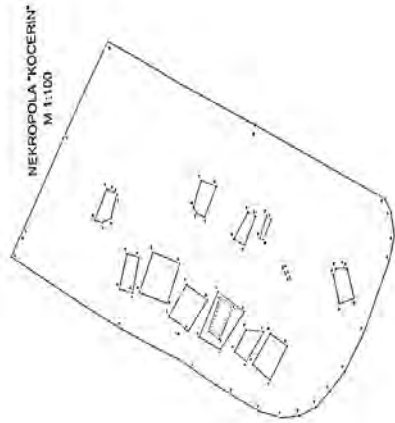
⁷ Rupčić 2004, 19. (Dr. sc. Bonicije Rupčić ovaj je rad inače objavio u Kršnom zavičaju, broj 8, 1975).

⁸ Zelenika 2004, 181-196; Žeravica 1982, 179-205.

Sl. 3. Nekropola za vrijeme istraživanja, ljeto 2015.
(foto: autor)

Sl. 4. Plan nekropole na Kočerini
(zatečeno stanje prije istraživanja 2015)

Sl. 5. Zračni snimak (foto: G. Mikulić)

ploča, dva velika sanduka i jedan sljemenjak. Postavljeni su u pravcu Z-I u nizovima. Za ovih 11 stećaka smatra se da su ostaci nekadašnje nekropole koja je, pretpostavlja se, brojila puno više primjeraka stećaka. Lokalitet je registriran u Arheološkom leksikonu III.⁹

⁹ AL III, 24.213. 300 str. Kočerini 2, Lištica, srednjovjekovno groblje. U blizini katoličkog groblja sačuvano je 11 stećaka u obliku sanduka i sarkofaga, orijentiranih Z-I. Ukrašen: bordura, simbolični znaci, štit s mačem, kasni srednji vijek; Bešlagić 1971, 305.

Sa cijele nekropole je prvo uklonjen sloj zemlje debljine 20-25 cm, nakon čega se na temelju ostataka grobne arhitekture posumnjalo u postojanje novih grobova uz stećke. Drugi sloj zemlje koji je uklonjen, također debljine 20-25 cm, opravdao je sumnje, uočeno je nekoliko grobova. Nakon skidanja dva sloja, napravljene su dvije sonde po dužini nekropole, dubine 0,5 m i širine 0,5 m, te se pristupilo pomicanju stećaka u neposrednu blizinu da bi se arheološki istražilo grobove ispod stećaka. Jedan od sanduka je ukrašen kvadratičnim štitom, uz plastični križ i

udubljenu kamenicu, drugi ukrašen primjerak je ploča s prikazom oranta, a treća ploča ima na sebi ukras u obliku ljudske figure.¹⁰ Osteološka analiza kostura koji su zatečeni ispod istraženih stećaka i grobova iz Kočerina nije urađena.

Istražena su 4 groba ispod stećaka i 5 grobova bez nadgrobno spomenika, stećka. Okvir groba je sagrađen od najčešće 6 kamenih ploča, po dvije s bočnih strana te jedna okomito iznad glave, a druga okomito ispod nogu. U nekim slučajevim pronađena je i manja kamena ploča ispod ili pored glave kostura, što znači da je glava bila položena na tu ploču. Sve grobove se označilo brojevima 1-17, s lijeva na desno u 4 niza, radi lakšeg uvida u plan nekropole.

Istraženi grobovi ispod stećaka

Stećak označen kao grob 4 u obliku je sanduka, dimenzija 210,5 x 166 x 60 cm. Na stećku se nalaze ukrasi: štit s mačem, dva polumjeseca, dvije rozete, križ i kamenica, uokvireni bordurom. Odmah ispod stećka skinut je sloj od 4 cm, gdje se nalazilo nekoliko većih i manjih kamenja bez nekog određenog reda, a između njih se naišlo na bedrenu kost i nekoliko sitnih kostiju, ulomak keramike, sive boje i tanke stijenke, te jedan željezni čavao, recentniji (Slika groba 4). Orijentacija je Z-I. S južne strane na dubini od oko 10 cm ispod stećka su pronađeni dijelovi dviju lubanja, koje su se nalazile na kamenoj ploči, uzglavnici dimenzija 51 x 38 cm. Ispod ploče je pronađen komadić željezne rude, kućnog lijepa, zeleno staklo (moguće recentno) te više koštanih ulomaka. Ispod ovih lubanja iskopano je još 40 cm zemlje u dubinu i naišlo se na vrh dvoslivnog kamenog krova dužine 210 cm. Na dubini od 123 cm nalaze se ploče koje su tvorile dvoslivni krov dimenzija 220 x 92 cm i 257 x 145 cm. Dno je bilo popločano tankim kamenim pločama, na kojima su se nalazile kosti dviju osoba ispreturane bez nalaza.

Sljemenjak s podnožjem, označen brojem 6, orijentiran je Z-I. Sljemenjak ima dimenzije 163 x 87 (najširi dio) x 160 cm, a sanduk na kojem se nalazi sljemenjak ima dimenzije 238 x 155 x 42 cm.¹¹ Kostur je u lošem stanju. Sa sjeverne strane i ispod stećka nalazile su se trule kosti. Lubanja

je okrenuta na južnu stranu, a donja vilica se odvojila. Okomito iznad lubanje nalazila se manja ploča. Ovdje su pronađene kosti dvije individue.

Sl. 6. Slika groba 4 (foto: autor)

Sl. 7. Ulomak keramike pronađene u grobu 4

Grob 2 je u obliku dvoslivnog krova, s devastiranim bočnim kamenim pločama. Vjerojatno se nekad prije na ovom grobu nalazio stećak, imajući u vidu da su, kako je prije navedeno, ovo zapravo ostaci nekadašnje veće nekropole. Ploča je sa sjeverne strane (dimenzije 167 x 99 cm) ras-

¹⁰ Wenzel 1965, 331.

¹¹ Bešlagić 2004, 75-113.

Sl. 8. Stećci 4 i 6 (foto: autor)

cijepljena na dva dijela, a s južne (175 x 73 cm) na pet dijelova. Dužina dna na koje je bio položen pokojnik bila je 165 cm. Sa sjeverne strane nalazilo se 20 cm zemlje, ostalo otkriveno. U grobu su se nalazili ostaci dviju odraslih osoba, do-

bro očuvani, a orijentiran je Z-I. Okomito iznad glave nalazila se kamena ploča.

Grob 1, za koji je moguće da se iznad njega nekad prije nalazio stećak, orijentiran je Z-I. Dimenzije groba su bile 174 x 65 cm, a dužina samog

Sl. 9. Slike groba 2 (foto: autor)

Sl. 10. Slike groba 1 (foto: autor)

kostura 154 cm, dok je širina na području karlice iznosila 51 cm. I ovdje se radilo o ukopu dviju osoba. Grob je s gornje strane bio pokriven pločama ispod kojih se nalazio okvir od kamenih ploča, unutar kojeg su se nalazili ostaci kostura, dobro očuvani. Nije pronađeno priloga niti nalaza.

Sl. 11. Nalazi iz groba 14 (Foto: autor)

Stećak u obliku sanduka, ima dimenzije 157 x 88 x 43 cm (grob 14). Ispod sanduka se nalazio kameni pokrov od 8 većih kamenih ploča i jedne manje. Dužina pokrovnog dijela iznosi 216 cm, dok je širina 79 cm. Na dubini od 35 cm nalazili su se koštani ostaci, ispreturani, a sa zapadne strane ostaci 4 lubanje (3 su dječije), s tim da je jedna od njih naknadno ukopana. Orijetiran je Z-I. Pronađena je željezna igla i željezni predmet tankog presjeka nepoznate namjene, kod lubanja. Okvir groba se sastojao od više manjih i većih ploča položenih u dva reda. Ispod jedne lubanje nalazila se jedna kamena ploča dimenzija 25 x 20 cm. Dimenzije unutrašnjeg okvira groba su 145 x 28 cm, a dubina na kojoj se nalaze kosti je 42 cm. Na stećku se nalazio figuralni prikaz i polumjesec. Radi se o ljudskoj figuri, moguće prikaz sveca zbog aureole oko glave.

Stećak u obliku ploče, označen kao grob 12, nije istražen. Na njemu se nalazi prikaz oranta. Dimenzije stećka su 155 x 83 x 35 cm.

Sl. 12. Slike groba 14 (Foto: autor)

Sl. 13. Stećak iznad groba 14 (Foto: G. Mikulić)

Sl. 14. Ploča s prikazom oranta prema Wenzel¹²
(Foto: G. Mikulić)

Grobovi bez nadgrobnih obilježja

Na ovoj nekropoli istražena su 4 groba bez nadgrobnih obilježja, koji su se većinom nalazili s istočne strane stećaka, osim jednoga (G4). Grobovi su rađeni od neobrađenih kamenih ploča na način da se kostur polagao u okvir nepravilnog pravokutnog oblika od kamenih ploča, s tim da su neki polagani u zemlju, a neki na popločano dno, i pokriveni kamenim pločama.

Grob označen brojem 9 bio je pokriven kamenjem i s više kamenih neobrađenih ploča, koje izgledaju kao da su nabacane. Orijetiran je SZ-JI. Kostu se nalaze na dubini od 55 cm, a dubina grobne arhitekture iznosila je 26 cm. Dimenzije pokrovnog dijela groba iznosile su 184 x 75 cm. Dužina kostura je 151 cm, a širina karlice 33 cm. Položaj kostura bio je ispružen, lijeva ruka pokojnika položena na prsni koš, a desna na području karlice. Glava je bila blago nagnuta prema desnoj ramenoj kosti. Nije pronađeno priloga niti nalaza.

Grob 15 bio je pokriven s 9 kamenih ploča, od toga 4 veće, 5 manjih. Orijetiran je Z-I. Ukupna dužina pokrovnog dijela groba iznosila je 174 cm, a širina 70 cm. Grob je s istočne strane bio presječen kod nogu pokojnika recentnim zidom koji uokviruje samu nekropolu. Kostur je bio uokviren s 4 bočne ploče i jednom okomito iznad glave, a dimenzije okvira groba su 157 x 50 cm. U grobu se nalazio kostur bolje očuvanog donjeg dijela, desna ruka pokojnika položena je iznad karlice, a lijeva na grudima. Dubina na kojoj se nalazi kostur je 25 cm. Dužina kostura je 150 cm, a širina na području karlice 34 cm. Lubanja je bila nagnuta na lijevu stranu. Ovaj grob je bio bez priloga i nalaza.

Grob 16 bio je pokriven s 5 kamenih ploča. Dimenzije pokrovnog dijela groba iznose 149 x 85 cm. Ovaj grob je također kod nogu pokojnika presječen recentnim zidom. Orijetiran je Z-I. Na dubini od 25 cm, kao kod groba 15, nalazio se kostur. Okvir groba ima dimenzije 137 x 42 cm, a dimenzije kostura iznose 119 x 31 cm. Okvir se sastojao od 5 dužih ploča i 3 manje, a ispod lubanje se nalazila manja ploča dimenzija 20 x 19 cm. Ruke su bile položene uz tijelo, a glava je bila naslonjena prema desnoj ramenoj kosti. Nije pronađeno priloga ni nalaza.

¹²Wenzel 1965, 331, TLXXXVI, sl. 10.

Sl. 15. *Slike grobova 15 i 16* (Foto: autor)

Sl. 16. *Slika groba 17* (Foto: autor)

Grob 17 nije imao kamene arhitekture, kostur je bio položen u zemlju na dubini od 23 cm. Orijentiran je SZ-JI. Kosti su bile u lošem stanju. Dužina kostura iznosi 134 cm, a širina karlice 31 cm. Pokojnik je bio u ispruženom položaju s lijevom rukom položenom uz tijelo, lubanje nagnute na desnu stranu, na ramenu kost. Nije pronađeno priloga niti nalaza.

Sl. 17. Slike groba 9 (Foto: autor)

Zaključak

Nekropola kod Osnovne škole, iako djelomično, druga je istražena srednjovjekovna nekropola stećaka na Kočerinu, mjestu blizu Širokog Brijega. Istraženi grobovi ispod stećaka i grobovi bez nadgrobničkih spomenika nisu imali priloga i nalaza, osim u sloju koji se skinuo iznad grobova. Pouzdano datiranje nekropole otežano je zbog nedostatka priloga i nalaza u grobovima, osim keramike u iskopnom sloju, koji dodatno otežava dataciju, jer je bila u manjim fragmentima i razbacana. Za dataciju ove nekropole pomaže nam heraldički prikaz štita s mačem (sanduk), koji se na stećcima pojavljuje najviše u XV. stoljeću, dok se oblici stećka-sanduka ne datiraju prije prije XIV. stoljeća. Prema tome, ovu nekropolu mogli bismo na temelju toga datirati u kraj XIV. i početak XV. stoljeća. Grobne rake na ovoj nekropoli su obično bile takve da se pokojnika oblagalo i prekrivalo kamenim pločama, tako da

se dobivala trostrana ili četverostrana prizma u kojoj se nalazio pokojnik, o čemu piše Bešliagić. Trostrana prizma pravila se tako da su dvije uzdužne ploče postavljane nakoso, a šupljine koje su bile sa strane nogu i glave zatvarane su manjim pločama. Pokojnici su većinom položeni na leđa (imajući u vidu da su samo neki od grobova istraženi), s ispruženim rukama uz tijelo, ili s jednom rukom na grudima, a drugom na području karlice. Grob 14 je sadržavao ostatke 4 lubanje, od kojih su 3 bile dječije, a jedna odrasle osobe. Kosti su i ovdje i na nekoliko drugih primjera ispreturane. Problematika datiranja dodatno se otežava zbog neuradene osteološke analize kostura iz istraženih grobova, no uskoro se planira uraditi kako bismo imali potpunu sliku grobova istraženih na ovoj nekropoli.

Summary

Preventive Research of the Late Medieval Cemetery at the Primary School in Kočerin

This paper is a description about the results of an archaeological excavation on a site of the medieval necropolis Kočerin, Široki Brijeg, Kočerin, the settlement near Široki brijeg in West Herzegovina County has been very populated in the Middle Ages, as evidenced by a few late medieval necropolis. Furthermore, this settlement was mentioned in a number of historical sources. Kočerin is famous because of Viganj Milošević stećak, and its inscription, which was written on Croatian Cyrillic letter, dated 1404. In the Middle Age the settlement Kočerin was a part of district Večerići. During this archaeological excavation of necropolis, situated below today's primary school and recent catholic cemetery, unfortunately, some of the stećci have been excavated before, and others did not have too many findings. Orientation of stećci and graves from this necropolis was mostly in west-east direction. Stećak marked as 4, has decoration with shield and sword, two rosettes, two crescents; stećak 14 has a figure most likely of a saint, because of aureole. Stećak 12 has not been excavated but it is very interesting because of figure of an orant. Most interesting is stećak S5 because of its figure of possible saint, and remains of four skulls, of which three are of children.

Excavated part of this necropolis is a new contribution for knowing and understanding the Late Middle Ages in this area.

Literatura

Arheološki leksikon Bosne i Hercegovine III, 1988.

Anđelić, P. 1974, Srednjovjekovna župa Večenike-Večerić i postanak Mostara, Glasnik Zemaljskog Muzeja, Sarajevo 1974.

Bešlić, Š. 1971, Stećci kataloško-topografski pregled, Sarajevo 1971.

Bešlić, Š. 1971, Stećci i njihova umjetnost, Sarajevo 1971.

Bešlić, Š. 2004, Leksikon stećaka, Sarajevo 2004, 75-113.

Dedijer, J. 1990, Hercegovina SEZ, k. XII, Naselja srpskih zemalja, SKA, Beograd 1909, reprint V. Mašleša, Sarajevo 1990, 75.

Dodig, R. 2004, Podrijetlo toponima Kočerin, Zbornik Viganj i njegovo doba, Gral, Široki Brijeg, Odbor za obilježavanje 600. obljetnice Kočerin, Široki Brijeg 2004, 175-181.

Kraljević, A. 1990, O nazivu mjesta Kočerin, Kršni zavičaj, 23, Humac 1990, 52-54.

Mandić, D. 1960, Bosna i Hercegovina, sv. I, Hrvatski povijesni institut, Chicago 1960, 130.

Rupčić, B. 1975, Nadgrobni spomenik Vignja Miloševića na Kočerinu, Kršni zavičaj, br 8, Drinovci 1975, 7-13.

Sivrić, M. 2004, Kočerin u županijskom sustavu Humske zemlje, Zbornik Viganj i njegovo doba, Gral, Široki Brijeg, Odbor za obilježavanje 600. obljetnice Kočerin, Široki Brijeg 2004, 157-175.

Sivrić, M. 2004, Dodjela dubrovačkog građanstva osobama iz Huma i Bosne do 1410., Hercegovina 18 (10), Mostar 2004.

Sivrić, M. 1997, Nekoliko najstarijih vijesti o Broćnu-Brotnju i njegovu imenu, Zbornik Brotnjo, I, Matica hrvatska Ogranak Čitluk – Općina Čitluk, Čitluk 1997, str. 7-20.

Šimundić, M. 1988, Slavenski ekonomi Kočer, Kočerin, Kočerinovo I sl., Most, 71-72, Mostar 1988, 85-87.

Vego, M. 1961, Novi i revidirani natpisi iz Hercegovine, Glasnik Zemaljskog muzeja, Arheologija, nova sveska, sv. XV-XVI, Sarajevo 1961, 261.

Vego, M. 1962, Zbornik srednjovjekovnih natpisa BiH, Zemaljski muzej BiH, sv. 1, Sarajevo 1962, 12-13.

Vego, M. 1978, Kulturna mjesta u topografiji stare Hercegovine u srednjem vijeku, Starine JAZU, k. 57, Zagreb 1978, 97.

Zelenika, A. 2004, Arheološka istraživanja groba Vignja Miloševića, Zbornik Viganj i njegovo doba, Gral, Široki Brijeg, Odbor za obilježavanje 600. obljetnice Kočerin, Široki Brijeg 2004, 181-197.

Žeravica, L. 1982, Grobovi ispod stećaka na Pavlovcu, Glasnik Zemaljskog muzeja, ns, sv. 37, Sarajevo 1982, 179-205.

Wenzel, M. 1965, Ukrasni motivi na stećcima, Sarajevo 1965, 331. LXXXVI.